

у студэнта. Вершаваны тэкст развівае і ўдасканальвае навыкі і ўменні маўлення, чытання мастацкіх тэкстаў, валодае магутным лінгвакультуралагічным патэнцыялам, пашырае дыяпазон камунікатыўных уменняў студэнта, павышае ўзровень яго лінгвасацыякультуралагічнай кампетэнтнасці, прымушае арганічна інтэграваць у культуру краіны. Можна класіфікаваць танкаўскае слова як узор беларускай мастацкай прамовы, якое ва ўмелых руках выкладчыка можа стаць наймацнейшым матыватарам у вывучэнні мовы.

Такім чынам, прыёмы навучання разуменню мастацкага тэксту робіць навучальны працэс больш прывабным для студэнтаў-медыкаў, садзейнічае развіццю маўленчай дзейнасці, дапамагае адчуць «інтэлектуальную перамогу» і здабыць «вывадныя веды». Найбольш удалымі метадычнымі прыёмамі пры працы з мастацкім тэкстам лічацца славеснае ілюстраванне, лінгвістычнае, лінгвакультуралагічнае каменціраванне, семантызацыя слоў шляхам «выцягвання» значэння. Праца з мастацкім тэкстам патрабуе актуалізацыі практычна ўсіх гуманітарных ведаў студэнтаў. Любы мастацкі тэкст мае камунікатыўную прыроду і існуе ў працэсе яго ўспрымання. Таму навучанне студэнтаў-нефілолагаў прафесійнай беларускай мове абавязкова павінна праводзіцца ў тым ліку на мастацкіх тэкстах. Майстэрства выкладчыка будзе заключацца ў тым, каб зрабіць правільны выбар мастацкага тэксту адносна ўзроўню лінгвістычнай і краіназнаўчай кампетэнцыі навучэнцаў, іх матывацыі, эстэтычнаму вопыту.

Літаратура

1. Рогова, К. А. Обучающий потенциал художественного текста / К. А. Рогова, И. В. Реброва, О. В. Хорохордина // Мир русского слова и русское слово в мире : матер. XI Конгресса МАПРЯЛ // Т. 3. Русский язык: диахрония и динамика языковых процессов. – София, 2007. – С. 448–495.
2. Соломонова, А. А. Русская литература глазами иностранных учащихся / А. А. Соломонова // Русский язык за рубежом. – 2017. – №1. – С. 10–11.
3. Танк, М. Мне пару крыл дало юнацтва...: выбр. лірыка / М. Танк. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 479 с.

М. У. Мікуліч (Беларусь)

ЯНКА МАЛАНКА – ПАЭТ, САТЫРЫК, МАСТАК, РЭДАКТАР

У грамадска-культурным жыцці Заходняй Беларусі 1920-х гадоў гэта была адна з самых значных і папулярных асоб, вядомых і паважаных не толькі ў гарадах і мястэчках, але і ў аддаленых вёсках ды на закінутых хутарах. Таленавіты самадзейны паэт, які друкаваўся ў многіх віленскіх перыёдыках, яркі публіцыст, сатырык, чые замалёўкі, гумарэскі і фельетоны неслі баявы зарад выкрывальнай сілы і сатырычнай з’едлівасці, мастак, шаржы і карыкатуры якога сваёй «пякучай надзённасцю», сацыяльнай вострыні і палітычнай актуальнасцю хвалявалі, бралі за жывое бяззусага гімназіста і старога катаржаніна, рафінаванага інтэлігента і падбітага шматлікімі бедамі і няшчасцямі батрака, адзін з заснавальнікаў і рэдактар знакамітага двухтыднёвага сатырычна-гумарыстычнага часопіса «Маланка», па словах А. Ліса, – «жаданай госці пад кожнай сялянскай страхой і ў рабочых кварталах» [2, с. 3]. А ў цэлым неабыякавая, зараджаная вялікім патэнцыялам пазітыўнай сілы і самасцвярджэння, апантаная натура неўтаймоўнага ініцыятара і арганізатара, якая ў імя святых спраў нацыянальна-патрыятычнага адраджэння, сацыяльнай справядлівасці і свабоды лучыла і аб’ядноўвала многіх ідэйных аднадумцаў і сімпатыкаў.

Біяграфічных звестак пра Янку Маланку (падпісваўся таксама псеўданімамі Янка Барысаўскі, Ляо-Дзе, Ляо-Дзэ, Пярун, крыптанімамі І. М., Я. М., Янка М.; сапр. – Іван Маразовіч) захавалася няшмат. Нарадзіўся ён у 1895 г.

у г. Барысаве. Закончыў Барысаўскую гімназію, служыў у войску, быў дробным служачым у мястэчку Яшуны пад Вільняй. У другой палове 1920-х гадоў актыўна супрацоўнічаў у заходнебеларускім перыядычным друку. Са студзеня 1926 па снежань 1928 г. працаваў адказным рэдактарам часопіса «Маланка». У рэдакцыйным калектыве гэтага выдання яму ўдалося аб'яднаць і падпарадкаваць інтарэсам шырокага працоўнага асяроддзя такіх вельмі розных і знакавых у грамадска-культурных колах асоб, як Ігнат Дварчанін, Міхась Васілёк, Язэп Горыд, Макар Краўцоў, Васіль Грыневіч, Язэп Драздовіч і інш.

Літаратурныя творы Я. Маланкі – розныя па сваіх жанравых формах: замалёўкі, абразкі, апавяданні, казкі, жарты, фельетоны, вершы, палітычныя частушкі, камедыядрамы – друкаваліся ў газетах і часопісах «Беларуская доля», «Беларуская ніва», «Беларуская крыніца», «Наша праўда», «Права працы», «Наш голас», «Наша воля», «Авадзень», «Маланка» і іншых. Яны жывіліся энергіяй шырокіх працоўных мас насельніцтва, ростам радыкальных настрояў у заходнебеларускім грамадстве, разгортваннем дзейнасці папулярнай у народзе Беларускай сялянска-работніцкай грамады.

Я. Маланка выступаў з рэзкай крытыкай асіміляцыйнай палітыкі польскага ўрада на землях Заходняй Беларусі, выкрываў дзейнасць польскіх партый і арганізацый, якія дзеля сваіх прагматычна-эгаістычных інтарэсаў і мэт ішлі на адкрыты падман і ашуканства беларускага сялянства. Трапнае, дасціпнае, вострае слова пісьменніка ў духу народнага гумару і сатыры выкрывала праявы прыстасаванства і крывадушша прадстаўнікоў польскай уладнай адміністрацыі і палітыкі, дзяржаўнага заканадаўства і юстыцыі, заснаваных на дыскрымінацыі і пераследзе іншадумства і апазіцыі, сцвярджала ідэі барацьбы з несправядлівасцю і прыгнётам, сацыяльнага і нацыянальнага вызвалення. Яно актыўна ўслаўляла і прапагандавала асвету, школу, культуру, кнігу на роднай мове.

Прышла пара, каб Беларус
Сабе паставіў клічам, мэтай:
Вякову цемру гнаці вон, –
Радноў кніжкай і газетай!.. [4, с. 41] – акцэнтаваў ён у адным з першых апублікаваных вершаў «Табе, о Маці-Беларусь...».

Творы Я. Маланкі вызначаліся непасрэднасцю светаадчування, даверлівай адкрытасцю мастацкага прамаўлення, прадметнай рэчыўнасцю вобразнага малюнка. Шчырасць і цеплыня прадугледжвалі ў іх унутраную адмабілізаванасць і напружанасць і дапаўняліся наступальнай логікай мыслення, лірычнае асмяянне ўзмацнялася грамадзянскім пафасам і гумарыстычна-сатырычнай выкрывальнасцю. Герой пісьменніка гутарыў з сялянінам ці рабочым як з родным па духу, як з адзнакроўным братам. У вершы «Беларускаму выбаршчыку» ён, да прыкладу, шчыра раіў:

Чутка нос трымаць на ветры,
Лезьці ў гушчы, лезьці ў нетры,
Каб ня даць ў патрэбе маху, –
Ашуканцаў знаць па паху!
І пасля мятлой сьмярдзючай
Гнаць іх прэч усёю кучай,
Каб іх духу ня было,
Сьлед іх ліхам замяло!.. [3, с. 2]

«Вастрыня грамадска-палітычнай барацьбы пры крайняй слабасці ідэалагічных і навуковых устаноў у заняволенай краіне, – слухна разважаў пра Заходнюю Беларусь выдатны знаўца яе гісторыі і культуры Уладзімір Калеснік, – уцягвала мастакоў слова і чытачоў у палітыку праз мастацкую літаратуру,

прывучала цаніць у творах ідэйнасць, змагарскі вызваленчы дух, пафас сацыяльнай справядлівасці, нацыянальнай годнасці, свабоды. Паглыбленне сувязі пісьменнікаў з народам, вызваленчым рухам і яго вядучаю палітычнаю сілай – камуністычнай партыяй спрыяла творчаму росту талентаў, арыентавала мастакоў на смелыя пошукі праўды, дапамагала станавіцца сапраўднымі наватарамі, заняць пачэснае месца ў грамадскім і літаратурным жыцці [1, с. 128]. Усё гэта добра пацвярджае творчая дзейнасць такіх аўтараў, як Мікола Засім, Сяргей Крывец, Пятрусь Граніт, Нікіфар Жальба, а таксама Янка Маланка.

Творчасць Я. Маланкі несла ідэйна-эмацыянальны пафас агульнага, патэнцыял усенароднай волі і характарызувалася актыўнасцю асваення складаных жыццёвых працэсаў, вострай сацыяльнага погляду. Вядучымі ў ёй былі матывы веры ў пазітыўныя змены, няскоранасці і супраціву, паходу ў шчаслівую будучыню, заклікі да вучобы дзеля асветы і росту свядомасці, да працы ў імя вызвалення і г. д. У цэлым бадзёры настрой, катэгарычныя, хвосцікі інвектывы, павышаная эмацыянальнасць узмацняліся ў пісьменніка гіпербалізаванымі вобразамі і гратэскавымі малюнкамі. У яго дакладнасць рэалістычнага адлюстравання з'яў і падзей спалучалася з асаблівасцямі рамантычнай узвышанасці імкненняў і парыванняў героя, лірычная непасрэднасць і пранікнёнасць дапаўняліся публіцыстычна-сатырычнай завостранасцю. Пры гэтым пэўная эскізнасць слова-вобраза, г. зв. прымітыўная трапнасць задумы, каструбавацасць стылю, шурпатасць моўных канструкцый кампенсаваліся ўнутранай сабранасцю і адмабілізаванасцю, грамадска-палітычнай актуальнасцю і надзённасцю, наступальным пафасам і выкрывальным зместам:

Смялей наперад ідзі, брат,
Не бойся груганой, –
Знішчай скрозь гора і разлад
І будзь, як з камянёў!
Жыццё гнілое нішч ўвакруг
І новае будуй.
У грудзёх хай моцны будзе дух,
Братоў ад зла ратуі!
Смялей сталёвыя пумы рві
З нявольнікаў – рабоў!
Хай будзе роўнасць на зямлі,
Дарма не льецца кроў! [7, с. 2]

Пяру Я. Маланкі належыць шмат цікавых гумарыстычна-сатырычных твораў, але асабліва кідаецца ў вочы актуальнасцю, дасціпнасцю і сацыяльнай значнасцю задумы, зладжанасцю і гарманічнасцю мастацкай формы гумарыстычных эцюд «Адзін дзень майго рэдактарства» з падзагалюкам «Праўдзіва з натуры» [8], у якім ён ярка і красамоўна апісаў змест свайго рабочага дня, поўнага клопатаў і турбот, звязаных з матэрыяльна-эканамічнымі праблемамі падрыхтоўкі і выдання часопіса «Маланка». Талент пісьменніка-сатырыка паўстае тут на поўную сілу.

Цікава, што Я. Маланка, як мала хто з пісьменнікаў Заходняй Беларусі, паспяхова карыстаўся прыёмам літаратурнай містыфікацыі – дзеля таго, каб забытаць, ускладніць прошукі дэфензіўных польскіх органаў і цензуры, сюжэты некаторых сваіх апавяданняў будаваў нібыта на аснове падзей з жыцця каланіяльных краін, у прыватнасці, Кітая («На берагах Ян Цзы», «Чырвоныя ружы», «У даліне Ганга», «На вуліцах Шанхаю» і інш.). Аднак праніклівы чытач у іх лёгка ідэнтыфікаваў праблемы і супярэчнасці грамадска-палітычнага жыцця Заходняй Беларусі з яго несправядлівасцю і прыгнётам.

Па словах А. Ліса, часопіс «Маланка» з'яўляўся рэдкасна папулярным у Заходняй Беларусі органам вызваленчага друку [2, с. 23]. Ён быў заснаваны і выдаваўся Беларускай сялянска-работніцкай грамадой, а пасля яе разгрому – рабоча-сялянскім пасольскім клубам «Змаганне». Часопіс грунтаваўся, як сёння б казалі, на выразнай сацыяльна-дэмакратычнай платформе, ён сцвярджаў ідэі сацыяльнай і нацыянальнай роўнасці і справядлівасці, верхавенства закону ў грамадстве, бараніў інтарэсы рабочых і сялян-беларусаў. У ім змяшчаліся творы Ф. Багушэвіча, Я. Купалы, Я. Коласа, Г. Леўчыка, Улад.-Ініцкага, Я. Маланкі, М. Засіма і іншых аўтараў, публікаваліся вершы, фельетоны, гумарэскі, публіцыстычныя артыкулы, карэспандэнцыі чыгачоў з месцаў. Значнае месца ў выданні займалі гумарыстычныя малюнкі, шаржы і карыкатуры Я. Горыда, Я. Маланкі, В. Сідаровіча, М. Васілеўскага і іншых мастакоў.

Што датычыць малюнкаў Я. Маланкі, дык яны былі аднымі з самых цікавых і прыкметных у часопісе і вызначаліся мастацкай выразнасцю і сэнсавым напавеннем, духоўна-маральнай сілай і пераканаўчасцю. Некаторыя з іх сталі тытульнымі аркушамі асобных нумароў выдання, напрыклад, першага, другога, чацвёртага і іншых, што само па сабе сведчыла пра іх ідэйна-зместавую і мастацкую актульнасць і значнасць.

Так, у цікавым і характарыстычным сюжэтна-кампазіцыйным ключы выкананы малюнак, які стаў тытульным другога нумара часопіса «Маланка» ад 10 лютага 1926 г. Ён адлюстравіў урачысты момант, як на кнізе законаў аб зямельнай рэформе Польшчы спраўляюць святочны баль прадстаўнікі эндэцыі – крайняй правай партыі ў палітычным спектры дзяржавы Народова дэмакратыя і праэсаўцаў – Польскай партыі сацыялістычнай (ППС). Нібыта сапраўдныя гаспадары жыцця, яны раскавана-развязна п'юць, цалуюцца і танцуюць пад акампанемент аркестра з прадстаўнікоў польскіх папулісцкіх згодніцкіх партый – правацэнтрыскай «Пяст», левацэнтрыскай «Вызволена» і інш. Унізе, пад кнігай законаў аб зямельнай рэформе, а фактычна пад нагамі польскіх партыйных хаўруснікаў, прыгнечаныя і раздушаныя, ляжаць беларускія сяляне. Пад малюнкам – глыбока іранічны подпіс: «Эндэк: Нарэшце за сем гадоў нашага існавання далі “ўдзячнаму насяленьню” нашу зямельную рэформу. А цяпер, браце пэпэсе, дай пыска і пойдзем у скокі, бо аркестр даўно ўжо наладжаны, – хай бачаць беларускія сяляне, што мы і пра іх дбаем!» [6, с. 1].

Тытульная выява другога нумара часопіса «Маланка» атрымалася яркая, хвосткая, красамоўная, запамінальная. У яе ідэйна-мастацкім спектры сацыяльна-бытавая дакладнасць і трапнасць дапаўняецца грамадска-палітычнай актульнасцю, вострынёй і дасціпнасцю, пякучая жыццёвая надзённасць узмацняецца духоўна-маральнай сілай і пераканаўчасцю.

Па шэрагу прычын у 1930-я гг. Я. Маланка адышоў ад літаратурна-мастацкай і грамадска-культурнай дзейнасці. Жыў у Яшунах пад Вільняй, працаваў на гаспадарцы.

Памёр у 1938 г.

Літаратура

1. Калеснік, У. А. Літаратура Заходняй Беларусі / У. А. Калеснік // Гісторыя беларускай савецкай літаратуры. – Ч. 1. : [Вучэб дапаможнік для філал. фак. ун-таў]. – Мінск : Выш. школа, 1981. – С. 126–159.
2. Ліс, А. Пякучай маланкі след: эцюд да партрэта мастака Горыда / А. Ліс. – Мінск : Маст. літ., 1981. – 118 с.
3. Маланка, Я. Беларускаму выбаршчыку / Я. Маланка // Маланка. 1927. – № 10. – С. 2.
4. Маланка, Я. Табе, о Маці-Беларусь... / Я. Маланка // Беларускі Гаспадарскі каляндар на 1926 г. – Вільня, 1925. – С. 41.
5. Маланка, Я. Трыумф «Грамады» / Я. Маланка // Маланка. – 1926. – № 15. – С. 6.

6. Маланка Я. – 1926. – № 2. – С. 1.
7. Я. М. Смялей... / Я. М. // Наша праўда. – 1927. – 18 чэрвеня. – С. 2.
8. Янка М. Адзін дзень майго рэдактарства (Праўдзіва з наттуры) / Янка М. // Маланка. – 1926. – № 9. – С. 4–5.

А. Г. Міхалевіч (Беларусь)

ГУТАРКОВЫЯ СІНТАКСІЧНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ Ў ПАЭТЫЧНАЙ СПАДЧЫНЕ МАКСІМА ТАНКА

На розных этапах развіцця мова беларускай мастацкай літаратуры вызначалася актыўным узаемадзеяннем, з аднаго боку, з нарматыўна ўсвадомленай літаратурнай мовай, а з другога – з вуснымі гаворкамі. Таму ў мастацкіх творох усіх жанраў побач з кніжнымі адзінкамі заканамерна ўжываюцца моўна-выяўленчыя сродкі размоўнага стылю. Адна з прычын гэтага заключчаецца таксама ў ідэйна-тэматычнай накіраванасці беларускай мастацкай літаратуры: даволі вялікая колькасць твораў, і ў тым ліку паэтычных, прысвечана паказу гістарычнага мінулага і сучасных праблем грамадства, што аб'ектыўна патрабавала ад пісьменнікаў і паэтаў ствараць ілюзію поўнай рэчаіснасці, рэальнага жыцця, народных характараў і быту.

Варта адзначыць, што свядомае, мэтанакіраванае выкарыстанне гутарковых адзінак на ўсіх узроўнях (лексічным, фанетычным, марфалагічным, словаўтваральным і сінтаксічным, аднак часцей за ўсё на апошнім) матывуецца мастацкімі задачамі паэта: элементы размоўнага стылю перадаюць у тэксце (кантэксце) разнастайныя стылістычныя і эмацыянальна-экспрэсіўныя адценні і становяцца адзнакай індывідуальнага аўтарскага стылю. Прычым гутарковымі з'яўляюцца моўныя адзінкі (літаратурныя і нелітаратурныя), якія выдзяляюцца стылістычна пад уплывам пэўных умоў, такіх, як непадрахтанасць, нязмушанасць акта камунікацыі, непасрэдны ўдзел асоб у гэтым акце. Пералічаныя экстралінгвістычныя фактары садзейнічалі развіццю адной з тэндэнцый гутарковай мовы – да эканоміі элементаў моўнага выражэння. Пад яе ўплывам сфарміраваліся такія сінтаксічныя з'явы, як парцэляцыя, эліпіс, сегментацыя і інш. Аднак найбольш выразна дадзена тэндэнцыя праяўляецца ў структурах са шматлікімі варыянтамі пропуску моўных кампанентаў (канструкцыях з незамешчанымі сінтаксічнымі пазіцыямі), прычым згаданыя адзінкі вызначаюцца поліфункцыянальнасцю. Іх поліфункцыянальнасць зводзіцца да стварэння ў мастацкім тэксце вусна-гутарковай экспрэсіі, характарыстыкі і індывідуалізацыі персанажаў, афармлення своеасаблівага паэтычнага твора. Гэтую ж функцыю выконваюць і структуры з паўторамі, структурная спецыфіка якіх заключаецца ў перыядычным паўтарэнні (як правіла, двойчы) адной сінтаксічнай пазіцыі з аднолькавым лексічным напаўненнем.

Названыя канструкцыі атрымалі шырокае ўжыванне ў вершаваных радках Максіма Танка. Максім Танк (Яўген Іванавіч Скурко) – народны паэт Беларусі, Герой Сацыялістычнай Працы. Пачаўшы паэтычную дзейнасць вясною 1932 года, калі былі апублікаваны першыя вершы ў падпольным рукапісным часопісе «Пралом» пад псеўданімам Граніт, Максім Танк увайшоў у гісторыю нацыянальнай літаратуры як аўтар зборнікаў «На этапах», «Журавінавы цвет», «Вастрыце зброю», «Праз вогненны небасціл», «Жаб ведалі», «У дарозе», «След бліскавіцы», «Мой хлеб надзейны», «Глыток вады», «Хай будзе святло», «Нарачанскія сосны», «Прайсці праз вярнасць» і інш., у якіх шырока закранаў старую і адначасова і сёння актуальную тэму вярнасці роднай зямлі і мове.

У мове твораў аўтара даволі шырока прадстаўлены няпоўныя простыя сказы і састаўныя часткі складаных з кантэкстуальным пропускам сінтаксічных пазіцый дзейніка і выказніка, аднак больш частымі з'яўляюцца канструкцыі з пропускам дзейніка. Дзейнікі, як правіла, адсутнічаюць у тым выпадку, калі